

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА
про дисертаційну роботу Доценко Марії Володимирівни
«ПОЕТОНІМІКА МОДЕРНІСТСЬКОЇ ТА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ
ПРОЗИ», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних
наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

Поетоніми, тобто власні назви, засвідчені в художніх творах, становлять вагомому частину онімного простору. За нашими підрахунками, таких пропріальних одиниць в українській мові засвідчено понад 3 500 000. Вітчизняні поетонімісти аналізують окремі твори, творчість певних письменників, художнє мовлення окремих жанрів і хронологічних зрізів. На особливу увагу заслуговують компаративістські студії, які дають змогу порівняти особливості номінації героїв та інших денотатів. Зразками таких досліджень, наприклад, є роботи Т. О. Качановської «Поетика оніма у французьких сонетах ХІХ ст. як перекладознавча проблема (на матеріалі сонетів Ж. де Нерваля, С. Малларме та Ж.-М. де Ередіа)» або А. В. Соколовської «Онімичний аспект проблеми ідіостилію письменника (на матеріалі зіставлення антропонімії у романах Григорія Тютюнника «Вир» і Василя Земляка «Лебедина згряя»). Оскільки ономастикон української модерністської та постмодерністської прози ще не був об'єктом ґрунтовного вивчення, актуальність теми дисертації М. В. Доценко не викликає жодних заперечень.

Звернемо увагу на назву дослідження. Термін «поетоніміка» більше пов'язаний із підгалуззю ономастики, ніж із сукупністю найменувань, зафіксованих у художній літературі, оскільки для його позначення використовуються лексеми «поетонімія» або «поетонімікон». Аналогічна ситуація і з терміном «ономастика». Так, Д. Г. Бучко і Н. В. Ткачова у «Словнику української ономастичної термінології» зазначили, що ономастика – це «розділ мовознавства, який вивчає власні назви в різних аспектах» (с. 139). Однак ще зовсім недавно в найменуваннях дисертаційних

робіт конструкції зі словом «ономастика» фіксувалися (М. В. Доценко вдало наводить приклади назв дисертацій «Ономастика А. А. Ахматової: генезис, функції, текстотворення» С. А. Нагачевської, «Ономастика творів Лесі Українки» Т. І. Крупеньової та інших). Тому будемо вважати, що дослідниця має право саме так іменувати свою роботу, тим паче, що розмежування вказаних вище термінів надалі чітко наведене в тексті на с. 39.

Опонована дисертація виконана в межах наукових тем кафедри загального та прикладного мовознавства і слов'янської філології Донецького національного університету імені Василя Стуса «Комунікативно-прагматична і дискурсивно-граматична лінгвоперсонологія: структурування мовної особистості та її комп'ютерне моделювання» й «Об'єктивна і суб'єктивна мовносоціумна граматики: комунікативно-когнітивний та прагматико-лінгвокомп'ютерний виміри».

Заслуговує на увагу чітке структурування дисертаційної роботи, яка складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і текстових джерел.

Підготовлені українською та англійською мовами анотації відповідають нормативним вимогам і вміщують усю необхідну інформацію.

У вступі науково достовірно обґрунтовано актуальність теми дослідження, мету і завдання роботи, визначено об'єкт, предмет і матеріал наукового пошуку, описано використані в роботі методи, з'ясовано наукову новизну, теоретичне значення і практичну цінність отриманих результатів, вказано на шляхи їх апробації.

Зокрема, зазначено, що основні положення дисертації були оприлюднені на п'яти науково-практичних конференціях, три з яких – міжнародні, а дві – всеукраїнські. Здійснено чотирнадцять одноосібних публікацій, чотири з яких – у вітчизняних фахових наукових журналах і збірниках, а три – в міжнародних періодичних виданнях, індексованих у наукометричних базах. На нашу думку, надруковані праці в цілому відбивають основний зміст

дисертаційної роботи, а наукова громадськість має достатньо можливостей для широкого ознайомлення з результатами дослідження М. В. Доценко.

Наукову достовірність висновкових даних забезпечує як достатня кількість проаналізованих лексем (картотека нараховує 1 520 поетонімних одиниць, виокремлених із десяти романів, які відповідають зазначеним напрямам та періодам), так і комплекс використаних методів і прийомів дослідження, таких як описовий, порівняльно-зіставний, квантитативний та інші.

У першому розділі описано теоретичні засади вивчення поетонімії, які в цілому не викликають суттєвих заперечень, оскільки характеризуються ті постулати, на які опирається сучасна ономастика в цілому й поетоніміка зокрема. Це стосується історії поетонімічних досліджень, структурування поетонімного простору, з'ясування семантики онімів, розрізнення термінів «літературна ономастика» і «поетична ономастика», визначення диференційних ознак літературно-художніх онімів, їхньої систематизації, функціонального навантаження тощо. Заслуговує на схвалення і намагання дослідниці висловити власні міркування стосовно наведених теоретичних формулювань.

Другий і третій розділи – це ґрунтовні описи власних назв, зафіксованих у модерністських і постмодерністських текстах. Безперечно, існують різні технології такої характеристики, однак запропонована Марією Володимирівною теж має право на існування. Можливо, походження імен не має істотного значення для визначення їхніх стилістично-виражальних можливостей, адже у творах використовуються номінації, які вже існували раніше, однак наведена інформація стосовно генеалогії українського іменника досить цікава. Натомість більшість прізвищ (а також інших антропонімів: андронімів, прізвиськ, псевдонімів) якраз і мають відповідні потенції, тому з'ясування їхньої структури, словотвору, семантики, мотивації, комбінування з іншими лексемами доречно, тим паче, що в основному виконане відповідно до чинних ономастичних стандартів. Зазначимо також, що наводяться вдалі приклади на підтвердження теоретичних положень.

Описано і власні географічні назви, однак увага звернена фактично лише на структурування топопоетонімії, оскільки особливості використання таких найменувань аналізуються не так детально, як у попередньому параграфі.

Так звані прецедентні оніми, навпаки, характеризуються і за функціональним призначенням, і за характером, і за походженням, причому групи останньої градації вдало ілюструють основні напрями творчих пошуків літераторів-модерністів і постмодерністів.

Висновки до кожного розділу ґрунтовні, однак можуть частково дублювати інформацію, представлену раніше (такі повтори фрагментарно фіксуються і в загальних висновках). У цілому ж вони співвідносяться з поставленими завданнями, узагальнюючи результати виконаного дослідження. Коротко пропонуються і перспективи для наступних студій у руслі цієї проблематики.

Особливо цікавими для ономастів є висновкові положення про спільне і відмінне у поетоніміконах модерністських і постмодерністських творів. Такими, наприклад, є тези, що в текстах обох напрямів превалюють імена, запозичені зі старогрецької мови, латини й іврити, також виявлено однакове співвідношення між одно- і багатолексемними моделями, а ядерну зону у творах як модернізму, так і постмодернізму становлять прецедентні оніми зі сфер «література», «історія», «релігія». Домінантними у модерністських романах є прикметні, патронімічні й професійні утворення, а в постмодерністських – патронімічні, прикметні і топонімічні. Для модерністського тексту характерне збільшення назв міських об'єктів, що відбиває процес тогочасної урбанізації. Диференційною ознакою постмодерністської прози є апеляції до релігійної тематики. У постмодерністських текстах також переважають моделі з жіночим компонентом, що свідчить про реальний процес фемінізації суспільства. Порівняно з модерністськими романами, у творах постмодернізму трапляється значна кількість топонімів, які позначають географічні об'єкти

на території інших країн, що є свідченням ще більшої відкритості фізичних і культурних кордонів.

Список літератури – це 389 джерел, із яких 16 – видання латиницею, а також 10 назв романів, звідки здобувач брала матеріал для дослідження. Бібліографія охоплює більшість основної літератури з теми дисертації, і на ці праці в тексті роботи є посилання.

Відзначаючи важливість і глибину виконаного дослідження, вважаємо за необхідне висловити певні міркування та зауваження, які виникли під час ознайомлення з текстом дисертації та автореферату, і це передусім стосується термінологічного апарату і частково – дотримання стандартів наукового мовлення.

1. Основною одиницею, яка активно використовується дослідницею, є власне ім'я, тобто калька з російської мови – «имя собственное». Однак в українській мові немає протиставлення «власне ім'я – загальне ім'я», натомість фіксується опозиція «власна і загальна назва», а синонімами до першої є «онім» і «пропріатив». Безумовно, в окремих ситуаціях можна вживати терміносполуку «власне ім'я», однак лише тоді, коли це стосується імені персонажа, на противагу його прізвищу, псевдоніму чи прізвиську. Іноді використання терміна «власне ім'я» призводить до тавтології (наприклад: «ВІ класифікують за онімними розрядами: ВІ, прізвища, прізвиська, по батькові» (с. 42), а потрібно «власні особові назви ... (імена, прізвища і т. д.)»).

Не можна погодитися і з тим, що термін «літературний антропонім» кваліфікується як синонімічний до терміна «поетонім» (с. 51), оскільки синонімом до цього слова є «літературний онім», а до «літературний антропонім» – «антропопоетонім».

Наводячи приклади райононімів, М. В. Доценко цілком правильно вказала на *Кагарлицький район*, однак *Дарниця*, *Липки*, *Подол* (с. 93) – це вже не райононіми, а кварталоніми як різновид ойкохоронімів.

У параграфі 2.2 «Топонімікон у творах письменників-модерністів» аналізуються і космопоетоніми (с. 96), які сюди не належать, утворюючи окрему групу.

Цілком правильно розмежовуючи питомі, запозичені та гібридні оніми, далі у тексті (с. 55) М. В. Доценко пропонує нам дві групи лексем – питомі й етніоніми (як синонім до слова «запозичені»), хоча семантика цього прикметника мотивована терміном зі значенням «назва етнічної групи».

2. Окремі огріхи засвідчені в наведених прикладах. Так, не є питомими імена *Одарка* (перська мова), *Палагна* (грецька) – с. 59; *Роксолана* (аланська) – с. 117. Прізвище *Анохін* походить не від просторічного імені *Анос*, а від *Аноха* (с. 74). Навряд чи прізвище *Витковський* вказує на людину з кучерявим волоссям, *Толстой* – на пишну, а *Чернишевський* – на чорну (с. 78); більш імовірно, що перший і третій антропопоетоніми мотивовані назвами поселень, а другий – квалітативним прикметником у прямому значенні. Аналогічні помилки наявні і в третьому розділі: *Лагодинський* – виходець із села Лагодинці, а не «той, що лагодить» (с. 125); *Ординський* – із села Ординці, а не від лексеми «орда», тому не «свідчить про рішучий характер, активність людини, здатність впевнено йти до мети» (с. 126). Патронімічними були би прізвища *Жаданенко*, *Жаданюк*, *Жаданович*, але не *Жадан* (с. 125).

Так звані сакральні антропоніми (*Микола Весняний*, *Теплий Юрій* та інші – с. 101) – це, по суті, агіоніми (найменування святих) або геортоніми (власні назви релігійних свят).

3. Оформлення бібліографічних статей відповідає стандартам наукового мовлення; окремі неточності наявні лише у списку власних публікацій, а також декілька разів – при укладанні списку літератури за алфавітним принципом (наприклад, № 14 – Бачинська Т. В., а № 15 – Бахтин М. М.; № 70 – Григорьев, а № 71 – Грибанова Л. В., а мало би бути навпаки).

За алфавітом бажано подавати і приклади (якщо немає інших критеріїв), адже тоді чим, наприклад, зумовлене розташування давньогрецьких імен

Андрій після Степан чи *Дмитро після Юрій* (с. 55). І таких переліків у тексті дисертації багато.

На нашу думку, цитати-приклади варто було б доповнити посиланнями на сторінки, на яких вони знаходяться у джерелі.

Варто уникати повторів (на кшталт *таких типів як* – чотири рази в одному абзаці – с. 97, або слово *пошук* в реченні *Процес пошуку способів найменування людини – це безперервний пошук найбільш зручної форми* (с. 136)).

Такі неточності фіксуються епізодично, оскільки в основному поетоніми схарактеризовані науково достовірно, що дозволяє говорити про об'єктивність отриманих результатів. Водночас незаперечними є наукова новизна, теоретичне значення та практична цінність дисертації.

Новизна визначається залученням у сферу наукового вивчення системи власних назв, засвідчених у модерністських та постмодерністських творах українських письменників, які комплексно аналізуються і порівнюються вперше.

Теоретичні аспекти насамперед пов'язані з уточненням низки поетонімічних постулатів та з'ясуванням окремих структурних, семантичних, етимологічних та інших особливостей поетонімів як художньо-виражального прошарку. Безумовно, отримані результати є вагомим внеском як у літературну ономастику зокрема, так і в теорію літератури в цілому.

Прикладне значення зумовлене позитивним впливом наукової праці на подальше студіювання поетонімів в інших жанрах і періодах української літератури, а також можливістю використовувати результати дослідження в навчальному процесі та науковій діяльності.

Оцінюючи дисертацію в цілому, можемо зазначити, що М. В. Доценко поставленої мети досягла, оскільки її робота є самостійним, концептуально завершеним дослідженням, яке містить низку важливих теоретико-методологічних узагальнень і практичних пропозицій. Наведені побажання мають дискусійний характер і так само, як і зауваження, суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої праці.

Автореферат і текст дисертації ідентичні за змістом. В авторефераті відбито основні теоретичні положення, аргументацію та висновки роботи.

Враховуючи актуальність теми і новизну отриманих здобувачем наукових результатів, їхню обґрунтованість і достовірність, а також практичну цінність сформованих положень та висновків, маємо всі підстави вважати дисертаційну роботу з теми «Поетоніміка модерністської та постмодерністської прози» такою, що відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року за № 567 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 року та № 1159 від 30 грудня 2015 року. Також вважаємо, що автор дослідження, Марія Володимирівна Доценко, є гідною присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української філології
Хмельницького національного університету

М. М. Торчинський

25 вересня 2018 року

Підпис М. М. Торчинського засвідчую:

перший проректор,
проректор з науково-педагогічної
та наукової роботи

доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
М. П. Войнаренко